

תערוכה חדשה לציון 27 בינואר - יום הזיכרון הבין-לאומי לקרבנות השואה

ארכיטקטורה של רצח

תכניות הבנייה של אושוויץ-בירקנאו

ד"ר דניאל עוזיאל ולאה גולדשטיין

קציני אס-אס עובדים על תכניות בנייה במשרדים הראשיים של מנהלת הבנייה המרכזית של אושוויץ. ארכיון די ושמ

בסרטונים ביד ושם, מהשנים 1941-1943, יש תכנית פיתוח של מחנה אושוויץ I. תכניות ראשוניות של בירקנאו ותכניות של מבנים שונים במחנות ובסביבתם. כמה מהסרטונים מציגים את הפיתוח של בירקנאו באוקטובר 1941 – החודש שבו הוחלט להגדילו במידה ניכרת. אחת מתכניות בירקנאו מ-7 באוקטובר 1941 נוסאת את חתימתם של הימלר

"חיילי האס-אס השתעשעו בהטחת אזהרות ציניות באוזני האסירים: '[...] אנחנו המנצחים במלחמה נגדכם; איש מכם לא יישאר כדי להעיד; אפילו יינצל משהו, העולם לא יאמין לו. אפשר שיחשדו, יתווכחו, ההיסטוריונים יחקרו, אבל לא יהיו ודאיות, כי נשמיד את ההוכחות אתכם יחד."

מדבריו של פרימו לוי המובאים בתערוכה החדשה של די ושמ "ארכיטקטורה של רצח"

ושל ראש אגף הבינו של האס-אס הנס קמלר. על תכניות אחרות מופיעה חתימתו של רודולף סה, מפקד אושוויץ באותה תקופה. בין התכניות נמצא סרטון מוקדם של מבנה קרמטוריום II.

לציון יום הזיכרון הבין-לאומי להנצחת קרבנות השואה יפתח די ושמ ב-25 בינואר תערוכה זמנית ששמה "ארכיטקטורה של רצח: תכניות הבנייה של אושוויץ-בירקנאו", והיא תציג את סרטוני המחנה בתוך הקשר של "אנשים רגילים" אשר החלטותיהם ופעולותיהם הביאו לידי בנייתו של מרכז ההשמדה הגדול ביותר של יהודי אירופה.

בצד הסרטונים יוצגו תצלום אוויר של הקונספלקט העצום, דוח ורבה-צלר (אשר כתבו שני אסירים יהודים שהצליחו להימלט מאושוויץ ב-1944), אלבום תמונות המציג תצלומים מבניים המתנה וציטוטים של אנשי אס-אס ואסירים יהודים המתארים את המחנה ואת ייעודו הרצחני. בתערוכה יוצג גם עותק של השיר **פונת המוות** שחיבר פאול צלאן. המשורר הנודע בחר בשיר זה לשבוח

■ הקמת תשלובת המחנות אושוויץ-בירקנאו הייתה מבצע בנייה גדול ממדים שנמשך שנים ושלא נסתיים. היו מעורבים בו כמה ארגונים וחברות, וכן אלפי עובדים – גרמנים וזרים. מטבע הדברים פרויקט בנייה בסדר גודל כזה ייצר כמות רבה של ניירת, לרבות ניירת טכנית ענפה.

בעבודת התכנון של תשלובת המחנות הכינו המשרדים והחברות המעורבים בפרויקט מאות סרטונים טכניים של אתרי הבנייה השונים ושל המבנים שנבנו בהם. את התכניות הכינו סרטונים של האס-אס, אסירים בעלי ידע טכני שהועסקו במשרדי התכנון וסרטונים אזרחיים. תכניות אלו שימשו את הקבלנים להצגת הפרויקט ולביצוע עבודות הבנייה. בין השאר, הוכנו סרטונים מפורטים של תאי הגזים ושל המשרפות.

את בניית אושוויץ ניהל "מנהל הבנייה המרכזית של הוואפן אס-אס והמשטרה, אושוויץ, שלזיה עלית" אשר הוקמה ב-1 באוקטובר 1941. בראשה עמד שטרמבאנפירר (רס") קרל בישוף, וחתימתו מופיעה על חלק מהתכניות. על הכנת התכניות הופקד משרד הסרטונים של מחלקת "בנייה", ובראשה עמד האופטשארפירר (רס"ר) ויכמן.

עותקים של מסמכי המנהלה – לרבות התכניות – נשמרו בארכיון לילי המחנה הראשי. לפני פינוי המחנות בינואר 1945 שרפו הגרמנים את ארכיון מפקדת המחנה אבל החמיצו את ארכיון מנהלת הבנייה אשר נשמר בבניין נפרד. לכן חלק ניכר מהמסמכים שהיו בו נפלו לידי הסובייטים עם שחרור המחנה. הסובייטים הוציאו את רוב החומר שנתפס למוסקווה. גם הפולנים מצאו עותקים, והם הועברו לידי הארכיון של מוזאון אושוויץ. התכניות נהיו נגישות עם פילת הגוש המזרחי ופתיחת הארכיונים במזרח אירופה.

בשנת 2008 נמצאו בדירה נוטשה בברלין 29 סרטונים מצהיבים מקוריים, ובהם 15 תכניות מקוריות של תשלובת אושוויץ. העיתון הגרמני הנפוץ *Bild* השייך להוצאה לאור "אקסל-שפרינגר" רכש את הסרטונים ופרסם את דבר מציאתם בהבלטה בנובמבר 2008. בפברואר 2009 הוצגו המסמכים בתערוכה זמנית בברלין. לפני פרסומם הועברו הסרטונים לבדיקת מומחים, והם אישרו את היותם מקוריים. באוגוסט 2009 העניק העורך הראשי של *Bild* קאי דיקמן את הסרטונים לראש הממשלה בינפין נתניהו וליושב ראש הנהלת די ושמ אבנר שלו למשמרת עולם ביד ושם.

מנהל מוזאון אושוויץ-בירקנאו ד"ר פיטר צ'יווינסקי, יושב ראש הוועד המנהל של "אקסל-שפרינגר" ד"ר מטיאס דופפנר וניצולת השואה רות בונדי. התערוכה "ארכיטקטורה של רצח" תהיה פתוחה לקהל הרחב בביתן התערוכות ביד ושם עד סוף פברואר 2010. לאחר מכן יוצג חלק מהתערוכה בכניסה לבניין הארכיונים והספרייה ביד ושם. לציון יום הזיכרון הבין-לאומי לקרבנות השואה תיפתח גם גרסה "נודדת" של התערוכה בבניין מטה האו"ם בניו יורק ב-26 בינואר 2010 בתמיכת הנדיבה של מיכאלה וליאן קונסטנטין ומשרד החוץ.

אוצרת התערוכה "ארכיטקטורה של רצח" היא מנהלת אגף המוזאונים ביד ושם יהודית עובר, והמעצבת היא פנינה פרידמן. התערוכה ממומנת בתרומתם הנדיבה של גרג ווסהנדלר והארי פולברג ומשפוחיהם מאוסטרליה.

ד"ר דניאל עוזיאל הוא מנהל ארכיון התצלומים באגף הארכיונים והיעוץ ההיסטורי של התערוכה.

הסרטונים ביד ושם מציגים את הפיתוח של בירקנאו באוקטובר 1941 - החודש שבו הוחלט להגדילו במידה ניכרת

את הדימוי השכיח של דמות הנאצי בכך שתיאר את הגרמני לא כמפלצת כי אם כאדם הבוחר ברוע ומאבד את כללי המוסר.

התערוכה תיפתח במסגרת יום עיון לסגל הדיפלומטי בישראל במסע ראש הממשלה בנימין נתניהו ושישתתפו בו ניצולי שואה ואישים מישראל ומח"ל ומשלחת מיוחדת של יד יד ושם בקנדה ובגרמניה. המשתתפים ישמעו דברים ספי ראש הממשלה, שר החינוך גדעון סער, פרופ' שלמה אבינרי, פרופ' משה הלברטל, יושב ראש הנהלת די ושמ אבנר שלו, יושב ראש מועצת די ושמ הרב ישראל מאיר לאו, ראש העיר ירושלים ניר ברקת,